

DIARUM SOCIETATIS JESU IR LIETUVIŲ KALBA VILNIUJE (1710–1723)*

Antanas Rukša

Seniausi ir gausingiausi Vilniaus gyventojai buvo lietuviai [1], kurie senovėje tiek Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos, tiek jos sostinės gyvenime vaidino vadovaujamą vaidmenį [2]. Kad kasdieniniame gyvenime nuo sena jie kalbėjo gimtąja lietuvių kalba [3], abejoti netenka. Tačiau karai, gaisrai, svetimųjų Lietuvos kultūrinių turtų grobstymas [4] išdildė daugelį mūsų sostinės lietuviškosios praeities pėdsakų arba padarė juos sunkiai prieinamus. Užtat mūsų žiniose apie Vilniaus lietuviškumą ir jo nutautimo procesą esama nemaža spragų. Tad kiekviena išlikusi žinutė, kiekvienas dokumentas, bent kiek praskleidžias mums šią laiko dulkių apneštą Gedimino Miesto praeities tiesą, yra nepaprastai brangus. Tarp tokių ypatingai svarbių mūsų sostinės lietuviškai senovei pažinti dokumentų, kuriems lemta buvo išlikti, yra Vilniaus jėzuitų kolegijos dienoraštis.

Šis istorinis šaltinis, palyginti, trumpai yra paminėtas daugiau kai prieš šimtą metų Mykolo Homolickio Vilniuje leistame periodiniame mokslo leidinyje [5]. Lietuviškąją visuomenę su šiuo dokumentu supažindino dr. Jonas Basanavičius prieš trisdešimt su viršum metų [6]. Pats Basanavičius šio dienyno nematęs, tad, be savo samprotavimų ir išvadų, apie jį patį tepaduoda tiek, kiek buvo parašęs Homolickis, su visais netikslumais ir klaidomis.

Štai tas dr. Basanavičiaus lietuviškai verstas (mano kiek sumodernintas) Homolickio tekstas: „Kad pirmoje aštuonioliktojo amžiaus ketvirtyje šv. Jono bažnyčioje kas sekmadienis ir šventadienis būdavo sakomi pamokslai lietuvių kalba, įsitikinome iš kunigų jėzuitų Vilniaus kolegijos dienyno, kurį mums teko matyti lotynų kalba rašyta vardu *Diarium collegii Vilnensis S.J. pro anno 1710 ad an. 1723*, kuriame buvo užrašinėjami visi svarbesnieji atsitikimai su kolegijos žmonėmis, todėl buvo žymėta, kas kurį sekmadienį ir šventę ir kuria kalba sakė pamokslą. Paduodame iš to dienyno kelias ištraukas apie tuos pamokslus. Pav., 1710 m. balandžio 13 d. lietuvišką pamokslą sakė kun. Beraškevičius, lenkų kalba pamokslas nebuvo. 1712 m. gruodžio 25 d. sakė lietuviškai pamokslą iš ryto kun. Beraškevičius, lenkiškai – kun. Minkavičius, po pietų lietuviškai kun. Fursevičius. 1715 m. kovo 3 d. iš ryto sakė lenkišką pamokslą kun. Barštis,

* Rankraštis saugomas LNB RKRS, F47-213, l. 1–22.

lietuviškai – kun. Burnevičius, o po pietų kun. Elertas. 1721 m. vasario 2 d. lenkiškai pamokslą sakė kun. Truknevičius, lietuviškai – kun. Žubrevičius. 1723 m. vasario 7 d. Dievo žodį skelbė iš ryto lenkiškai kun. Namarauskas, vakare lietuviškai – kun. Bakanauskas. 1723 m. liepos 18 d. po lietuviško pamokslu atliko antrąją primiciją kun. Tab. Orentas, kolegijos rektorius“. Tiek tepaskelbė Homolickis ir tiek iš jo tegalėjo pasisemti Dr. J. Basanavičius.

Čia paduotos žinios apie dienoraštį yra trumpos ir paviršutiniškos. Atsitiktinai¹, be sistemos imtos citatos, netiksliai ir su klaidomis užrašytos, rodo, kad ir pats jų autorius su kalbamuoju dokumentu tik šiek tiek tebuvo susipažinęs. Netiksliai, sakysim, užrašyta jau pati dienyno antraštė. Suklysta, kad 1723 m. vasario 7 d. vakare lietuviškai pamokslą sakęs kun. Bakanauskas, apie kurio lietuviškus pamokslus dienoraštyje niekur net neužsiminta. Beje, dienyne nepaminėtas nė vienas ne tik kun. Bakanausko, bet ir bet kieno kito vakare sakomas lietuviškas pamokslas. Homolickis apsiriko, skaitydamas šią tai dienai skirtą teksto dalį: „Concionem dixit mane P. Naramowski, vesperi P. Bakanowski litaniae de omnibus sanctis dicuntur per hos dies finita concione post vespervas ante Venerabile“ [7]. Čia Homolickis žodį *litaniae* perskaitė *litvanice*, nors šis žodis gan aiškiai parašytas ir kontekstas, kaip matyti, tokiam skaitymui griežtai prieštarauja.

Kadangi Homolickis tekonstatavo tik patį lietuviškų pamokslų sakymo šventadieniais ir sekmadieniais faktą ir, tepailiustravęs dienoraštį tik pripuolamomis citatomis, nesigilino į jo turinį, tai, tikiuosi, pravartu, ypač karo metu, smulkiau šis retas dokumentas aprašyti ir tiksliau užfiksuoti bent svarbesnes žinias apie minimumus jame lietuviškus Vilniaus pamokslus ir pamokslininkus.

Kalbamojo dokumento pilna antraštė tokia: „Diarium Collegii Vilmensis Societatis Jesu Ab Anno MDCCX Ad Anni 1723 septembrem exclusive“. Tai yra 31,5 cm ilgio 20,5 cm pločio kartono viršeliu rankraštis, turįs 280 puslapių lotyniško teksto. Nors ir ne visas rankraštis vienos rankos rašytas, tačiau rašysena² rodo, jog visą eilę puslapių paprastai užpildydavo tas pats raštininkas be pakaitos. Raštas aiškus, tik antrojoje knygos pusėje pasitaiko kiek sunkiau įskaitomų vietų.

Diarijaus³ gyvenimo keliai mums tuo tarpu labai mažai nežinomi. Nėra jame jokių pašalinės rankos rašytų pastabų, be kartkartėmis⁴, kontroliuojančio asmens pasikartojančių trafaretinių teksto vietoje prierašų „Hucusque diarium visum est“ [8], dienyno rašymo metu atsiradusių ir todėl apie jo istoriją nieko negalinčių

1 Buvo „pripuolamai“, taisyta ranka.

2 Buvo „braižas“, taisyta ranka.

3 A) Iš lot. k. – dienoraščio.

4 Buvo „kartas nuo karto, tur būt“ – taisyta ranka.

sakyti. Tačiau gan nunešiotas, apibrizgęs, silpnai besilaikąs viršelis, visai atbrizgę apačioje dešinieji abiejų viršelio šonų kraštai, nutrinti paskutiniųjų 16 lapų apatiniai kampai ir pagaliau net tokia smulkmena, kaip iš keturių buvusių stiprių knygai rišti šikšnelių tik viena teišlikusi ir vos besilaikanti, rodo, jog *Diarium* ilgame savo gyvenimo kelyje daug ko patyręs. Pats rankraštis dėlto visai gerai išsilaikęs, ir tekstas, be nežymių nuoskaudų dėl atbrizgusių kampų, beveik nė kiek nenukentėjęs.

Dienoraštis apima laikotarpį nuo 1710 m. balandžio m. 1 d. iki 1723 m. rugsėjo 1 d. su trumpa pertrauka tarp 1710 m. rugsėjo 7 d. ir 1711 m. sausio 1 d. Tuo metu nebuvo kas rašo dienyną, nes dėl siautusiai Vilniuje baisaus maro jėzuitų kolegija buvo labai išsisklaidžiusi [9].

Svečių atsilankymas, iškylos, vaišės, prakalbos, maisto tiekimas, pamaldų tvarka, procesijos, pamokslai ir įvairūs kitokie rašančiojo nuomone reikšmingi įvykiai šiame dienyne sužymėti trumpai, sausu metraštininko stiliumi. Kone kasdien atsirasdavo įrašytinų įvykių. Retai tepasitaiko diena, pažymėta „Nihil speciale“ (nieko ypatinga) ar kitu panašiu įrašu.

Vilniaus kultūros istorijai ypatingai svarbūs yra įrašai, susiję su pamokslais. Paprastai nurodoma, kuriuo metu ir kuria kalba buvo sakytas pamokslas. Taip pat žymima ir pamokslininko pavardė, prieš kurią rašoma ir pirmoji jo laipsnio ar titulo raidė, sakysim: „P(ater) Bieraszkiewicz. M(agister) Burniewicz“. Yra pamokslų ir nepažymėtų, kuria kalba sakyti. Tai paprastai lenkiški, nors kartais pasitaiko ir vienas kitas lietuviškas [10]. Pasitaiko kartais, kad vienas kitas pamokslas į dienoraštį neįtrauktas arba tik iš dalies tepaminėtas, nenurodant, sakysim, pamokslininko pavardės ar kalbos, kuria jis sakytas, tačiau šiaip jau šiuo atžvilgiu dienoraštis gan vienalytis, ir iš 13 su viršum metų laikotarpio paskirų, dažnai pasikartojančių lakoniškai paminėtų smulkmenų galime susidaryti gana aiškų vaizdą apie ano meto lietuviškus pamokslus akademiniėje Šv. Jono bažnyčioje.

Išnagrinėję smulkiai dienoraštį, aptinkame įdomų, iš pradžių stebinantį mus reiškinį, kad lietuviški pamokslai kartais net turėdavo tam tikrą pirmenybę prieš lenkiškus. Per tris didžiąsias katalikų šventes dienos metu normaliai būdavo sakomi du lietuviški ir tik vienas lenkiškas pamokslas. Tos didžiosios šventės – Kalėdos [11], Velykos [12], Sekminės [13]. Lietuviškieji pamokslai turėjo pirmenybę taip pat per dvi dideles šventes, kada tam tikrais pamaldų tvarkos sumetimais dienos metu tebūdavo sakomas tik vienas pamokslas ir tasai vienas būdavo lietuviškas. Tokios šventės buvo Verbų sekmadienis [14] ir Dievo Kūno šventė [15].

Per kitas šventes būdavo sakomi ir lietuviški, ir lenkiški pamokslai. Nepastebėjau, kad kuri nors kalba būtų daugiau svėrusi. Tik per šv. Kazimiero

šventę būta kiek tendencijos lenkiškųjų pamokslų naudai, nes per pirmąsias dvi šv. Kazimiero dienas būdavo tiek lietuviški, tiek lenkiški pamokslai, o trečiąją dieną jau tesakydavo tik lenkiškąjį, ketvirtąją – jokie nebebūdavo [16].

Dėl paprastų sekmadienių nieko žymėtino netenka minėti. Šiaip jau sekmadieniais būdavo sakomas ir lietuviškas ir lenkiškas pamokslas, dažniausiai pirma lietuviškas, paskui lenkiškas.

Iš šios pamokslų apžvalgos matome, kad aštuonioliktojo amžiaus pirmojoje ketvirtyje akademinėje šv. Jono bažnyčioje paprastais sekmadieniais ir šiaip šventadieniais dienos metu būdavo paprastai sakomi tiek lietuviški, tiek lenkiški pamokslai beveik lygiomis, o per penkias didžiąsias šventes aiškiai vyravo lietuviškieji. Tačiau kas kita vakarais, Mišparų metu. Visame dienoraštyje neteko aptikti paminėto nė vieno vakare sakyto lietuviško pamokslo, nors lenkiškų pasitaiko.

Tokiam nevienodam lietuviškų ir lenkiškų pamokslų suskirstymui, matyt, turėjo įtakos klausytojų sudėtis. Dienoraščio autorius pats padeda mums šį klausimą spręsti, taip vienoje vietoje išsireiškdamas: „Lietuvišką prakalbą sakė⁵ žmonėms T. Vaiciekavičius, lenkiškai pasakė T. Barštis“ [17].

Lietuviškųjų pamokslų vyravimas per didžiąsias šventes puikiai patvirtina tą dienoraštininko pasakymą. Per Kalėdas, Velykas, Sekmines ne tik iš paties miesto, bet, reikia manyti, net iš aplinkinių kaimų suplaukdavo į bažnyčią žmonių masės. Verbų sekmadienį aibės žmonių prigužėdavo išpažinties. Minios žmonių rinkdavosi ir į Dievo Kūno šventės procesiją bei pamaldas. Vadinasi, per visas čia suminėtas šventes suplaukdavo didelės žmonių minios, *populus*⁶. Tam *populus*, masėms ir buvo daugiausia sakomi lietuviškieji pamokslai.

Jei lietuviškieji pamokslai buvo taikomi žmonių minioms, liaudžiai, tai į didikus kreipdavosi per pamokslus tik lenkiškai [18], retkarčiais ir lotyniškai [19]. Tiesa, vienur pasakyta: „Mūsų bažnyčioje, gausingai susirinkus magnatams, lenkiškai sakė pamokslą T. Sufčinskis, lietuviškai M. Stanišauskis“ [20]. Šią atskirai paimtą vietą gal kas bandytų interpretuoti ir ta prasme, kad ne tik lenkiškas, bet ir lietuviškas pamokslas buvo sakytas didikams. Gal iš dalies šiuo atveju taip ir buvo. Jei lietuviškas pamokslas ir nebuvo taikomas didikams, tai, vis dėlto, bent jo klausytis galėjo ir didikai. Sunku šiandien patikrinti, kaip iš tikrųjų buvo: ar kunigui lietuviškai persižegnojus jie pasišalino iš bažnyčios, ar liko joje ir toliau ir atsidėję klausėsi lietuviško pamokslo... Tikra tėra tik tai, kad visame diarijuje niekur nėra įsakmiai pasakyta, kad bet kuris kunigas per lietuviškąjį pamokslą būtų kreipęsis su panegiriku, sveikinimu ar šiaip kuria nors proga į kurį didiką ar šiaip paskirą asmenį ar korporaciją.

5 Buvo „turėjo“, taisyta J. Rimanto.

6 A) Lot. k. – minia, žmonės, liaudis.

Susipažinę su klausytojais, pasistenkime dabar susipažinti su tais, kurie į juos kalbėjo. Turime gan seną žinią apie šv. Jono, pirmosios Vilniaus miesto parapijos bažnyčios, pamokslininkus. Vilniaus miesto magistrato sutartyje su šv. Jono bažnyčios klebonu Leonardu Rodijanu 1521 m. bal[andžio] 9 d. minimi du pamokslininkai: lietuvis, kurį turėjo išlaikyti klebonas, ir lenkas, kurio išlaikymu turėjo rūpintis miestas [21].

Iš vėlesnių laikų turime žinių, kad prie šv. Jono bažnyčios būdavo išlaikomi trys pamokslininkai: vienas lietuvis ir du lenkai – sekmadienių (*concionator ordinarius* arba *a dominicis*) ir švenčių (*concionator extraordinarius* arba *a festis*) [22].

Neminėsiu čia ištisos eilės žinomų šv. Jono bažnyčios nuolatinių lietuviškų pamokslininkų, ypač kad Homolickio [23] paskelbtas jų sąrašas nuo 1664 iki 1737 m. yra ir lietuviškai dr. J. Basanavičiaus minėtoje knygelėje pakartotas. Tepaminėsiu tik tuos nuolatinius lietuviškus pamokslininkus, kurie prie šv. Jono bažnyčios buvo ir dienoraščio žymėtais metais. Tai – Beraškevičius Paulius (1709–1714) ir Zubrevičius Jonas (1715–1723).

Remiantis diarijumi, galime apytiksliai nustatyti, kada baigėsi kadencija vieno ir prasidėjo kito. 1715 m. liepos 7 d. šv. Jono bažnyčioje pamokslą dar tebesakė kun. Beraškevičius, kitą sekmadienį, liepos 14 d. pamokslininkas neišvardintas, o to pat mėnesio 17 d., trečiądienį kun. Beraškevičius išvyko į Žemaičius [24]. Toliau nebuvo nuolatinio pamokslininko, kol pagaliau tais pat metais rugpiūčio 14 d. iš Kražių atvyko naujai paskirtas nuolatinis pamokslininkas T. Zubrevičius [25]. Pirmąjį pamokslą jis pasakė sekmadienį, rugpiūčio 18 d. Apie Beraškevičiaus tolesnį likimą iš diarijaus tiek nežinome, kad 1721 m. rugpiūčio 28 buvo atsilankęs ir svečiavosi Vilniaus kolegijoje. Nuolat gyveno tada Tilžėje, kur buvo vyresniuoju (*superior illius loci*).

Diarijaus metu šv. Jono bažnyčioje lietuviškus pamokslus sakydavo ne tik tuodu pamokslininku. Nuolatiniai pamokslininkai visuomet turėdavo daugelį pavaduotojų, kurie sakydavo pamokslus dažniausiai per šventes [26]. Va šešios pavardės vaišių proga išvardintų pamokslininkų [27]: Vaiciechavičius, Astrauskas, Fursevičius, Burnevičius, Beržanskis ir Jurevičius [28].

Štai pavardės dar dešimties pavaduotojų, kuriems teko sakyti lietuviški pamokslai maždaug apie tą patį laiką ar kiek anksčiau: Kelpšas, Smolokas, Stanišauskis, Kšanstauskis, Sviderskas, Vainauskas, Vilkinavičius, Pušinskas, Horodeckis, Skladauskas [29].

Ypatingo dėmesio vertas yra kun. Pošauskas, žinomas lietuviškų bažnytinių knygų rašytojas, kuris, jau dr. Basanavičiaus spėliojimu [30], turėjęs sakyti Vilniuje lietuviškus pamokslus. Diarium šį Basanavičiaus nujautimą gan įtikinamai patvirtina [31].

Pagaliau dar devynios pavardės pavaduotojų, skelbusių „Dievo žodį“ lietuviškai apie tą pat metą ar kiek vėliau: Narevičius, Narvilavičius, Koryzna, Trusevičius, Kunickis, Riškevičius, Steponavičius, Pacevičius, Buividas [32].

Tad matome, kad per 13 metų du nuolatinis šv. Jono bažnyčios lietuvius pamokslininkus pavadavo dar 26 jėzuitai ar jų auklėtiniai. Kai kurie jų prisakė nemažai pamokslų, tačiau, kaip matėme, buvo ir tokių, kuriems tebuvo lemta vos vieną ar du kartus iš sakyklos prabilti lietuviškai. Iš to galime spėlioti, kad Vilniuje tuo metu galėjo būti ir daugiau jėzuitų, gerai mokėjusių lietuviškai, bet neturėjusių progos pasireikšti. Tačiau ir šis skaičius yra gan imponuojantis. Net jei neturėtume kitokių įrodymų, tai vien šio šaltinio pakaktų įsitikinti, kad lietuvių kalba daugeliui ano meto Vilniaus jėzuitų nebuvo svetima [33].

Tėvai jėzuitai sakydavo pamokslus ne tik pas save, šv. Jone, bet kartais būdavo kviečiami pamaldų bei pamokslų ir į kitas Vilniaus bažnyčias, kaip į Pilies bažnyčią (katedrą), šv. Kazimiero, šv. Petro ir Povilo Antakalnyje, T.T. Pranciškonų ir į kitas. Dienoraštininkui apskritai nerūpėjo pamaldų tvarka kitur. Ne šv. Jone laikomas pamaldas jis tepaminėdavo tik tada, kai į jas kviesdavo jėzuitus arba kai jos šiaip kuriuo būdu būdavo susijusios su jėzuitais ir jų akademija. Užtat ir apie kitur sakytus pamokslus daug mažiau tesužinome. Vis dėlto iš diarijaus patiriame vieną kitą vertingą žinutę apie lietuviškus pamokslus dar dviejų Vilniaus bažnyčių: Tėvų Pranciškonų ir šv. Jurgio (Karmelitų). Šios žinios tuo vertingesnės, kad jų nenurodo kiti paskelbti šaltiniai [34].

Kad lietuviški pamokslai būdavo sakomi Tėvų Pranciškonų bažnyčioje, liudija 1710 m. šv. Antano dienos įrašas, tvirtinąs, kad tą dieną Tėvų Pranciškonų bažnyčioje jėzuitas Smolokas sakęs lietuvišką pamokslą [35].

Dar įtikinamesnių duomenų duoda dienoraštis apie antrąją bažnyčią. Net septynis kartus paminėti lietuviški pamokslai, jėzuitų sakyti šv. Jurgio bažnyčioje [36] per šv[entą] Jurgį ir kitas šventes.

Nei apie lietuviškųjų pamokslų turinį, nei apie jų formą iš dienyno nieko nesužinome. Tėra tik vienur užsiminta apie kun. Buivido pamokslą „kilnų žemaitišką stilių“ [37]*7.

Prieš baigiant tenka dar priminti dvi pastabas dėl paskutinių dviejų per Kalėdas sakytų popietinių lietuviškųjų pamokslų klausytojų. 1721 m. per antrąjį

7 *Yra išsilikęs rinkinėlis 28 lietuviškų pamokslų, greičiausiai sakytų šv. Jono bažnyčioje, kuriuos anksčiau buvau priskyres 1720 m., bet geriau rankraštį išstudijavęs, priėjau išvados, kad tai pamokslų rinkinys, mirusio 1709 m. sausio 10 d. Gabrieliaus Šimkevičiaus, jėzuito, buvusio eilę metų (1683, 1688 ir t. t.) ir lietuvių pamokslininku Vilniuje. Va[c]l[ov]as B[iržiš]ka.

lietuvišką pamokslą kun. Pacevičius vos kelis klausytojus teturėjęs [38]. Ir per sekančių metų antrąjį kalėdinį lietuvišką pamokslą kun. Steponavičius nedaug teturėjęs klausytojų [39]. Čia kai kas galėtų įžiūrėti lietuviškųjų pamokslų šv. Jono bažnyčioje krizės pradžią, pasibaigusią tariamuoju visišku jų panaikinimu po 1737 metų [40]. Tačiau tokiam prileidimui per menkas pagrindas. Galėjo būti įvairių priežasčių, kad tomis dienomis tiek maža žmonių teklaušė to pamokslu. Išklusius vieno, maldininkams galėjo nebepakakti noro ir kantrybės klausyti antro tą pačią dieną ir ta pačia kalba sakomo pamokslu, ypač jei dar pamokslininkas pasitaikydavo menkesnis. Be to, Kalėdų šaltis, pamokslų ilgumas ir dienos trumpumas, o gal dar ir kurios kitos, mums nežinomos specifinės priežastys atgrasė klausytojus nuo antrojo pamokslu.

Jeigu jau klausytojų negausumas galėjo turėti įtakos lietuviškiems pamokslams šalinti, tai čia tegalima būtų kalbėti tik apie popietinius kalėdinius pamokslus, kuriems lyg pradėjo stigti klausytojų. Šių tačiau išskyrimas ir kitų nutylėjimas sakyte sako, kad visiems kitiems lietuviškiems pamokslams klausytojų pakako ir kad ne be pagrindo dienoraštininkas šioje seniausioje Vilniaus parapijėje bažnyčioje lietuviškąjį žodį laikė kreipimuisi *ad populum*, į žmonių minias.

Ar iš tikrųjų tasai Vilniaus *populus* diarijaus metu Vilniaus mieste tebekalbėjo dar savo tėvų kalba? Bandant bent kiek priartėti prie šio neaiškaus ir gan painaus, bet kartu ir viliojančio klausimo sprendimo remiantis gautais iš diarijaus duomenimis, tenka gerai įsidėmėti, kad jei kurioje Lietuvos bažnyčioje seniau papildomos pamaldos ir pamokslai buvo lenkiški, tai iš to dar negalima daryti išvados, kad ir tos parapijos daugumas ar bent žymi dalis kalbėjo lenkiškai arba bent kiek padoriau tos kalbos būtų pramokusi [41]. Neužmirškime, kad bažnyčia Lietuvoje buvo vienas iš svarbiausių lenkystės plitimo šaltinių [42].

Tiesa, nuo seniau žinoma populiari kadais tarp lenkų kultūros istorikų nuomonė, kad bažnyčia nelenkinusi lietuvių, kad pamokslai ir papildomosios pamaldos buvusios laikomos ta kalba, kuria žmonės kalbėję. Štai vieno žymiausių šios pažiūros atstovo, Krokuvos Universiteto bažnyčios istorijos profesoriaus kun. dr. Jono Fijaleko žodžiai: „Per visą Lenkų valstybės laiką lietuvių liaudies religiniai reikalai, apskritai, būdavo tenkinami savo gimtąją kalba, ir žmonėms nestigdavo savo kalbos dvasininkų“ [43].

Šiandien ne tik lietuviai bet ir lenkai, norėdami būti bešališki, su tokiu tvirtinimu sutikti nebegali. Faktai griaua iš pagrindų šią klaidingą apriorinę pažiūrą, ir dabar, neminint lietuvių, net ir lenkų rimtesni kultūros istorijos tyrinėtojai turi tai pripažinti.

Sakysim, žinomas lenkų kultūros istorikas, jėzuitas kun. St. Bednarskis [44], ištikimas dėsniai *amicus Plato, sed magis amica veritas*⁸, vieno esančio centriniame jėzuitų archyve dokumento [45] žodžiais vaizduoja tikrą padėtį, diametraliai priešingą aukščiau pareikštai Fijaleko nuomonei [46].

„Nors Lietuva krikščionių tikyba priėmė prieš 232 metus, niekuomet jos gyventojai nebuvo pakankamai pamokyti tikėjimo tiesų dėl dviejų, pirmiausia, priežasčių. Pirmiausia dėl to, kad niekuomet nebuvo ganytojų ir dvasininkų, mokančių lietuvių kalbą. Klebonais kaimuose ir miestuose buvo lenkai, nemoką to krašto kalbos, ir todėl nei išpažinties neklusė, nei Dievo žodžio neskelbė jų kalba. Ne tik kaimo parapijose nesirasdavo kas mokėtų lietuvių kalbą, bet net pačioje sostinėje, Vilniuje, kuriame yra 18 katalikų bažnyčių, klero perpildyta katedra ir 4 vienuolynai, iki jėzuitų atvykimo nebuvo nieko, kas šia kalba galėtų sakyti pamokslus...“.

Nuo savęs šis bešališkas lenkų jėzuitų istorikas ta proga pareiškia, kad Lietuvos žmonės „lenkų kalbos nemokėjo, o lietuviškai ar gudiškai jų mokyti nenorėta ir nemokėta“ [47].

Kad XVI a. pabaigoje ir XVII pradžioje, vadinasi po dviejų su viršum šimtų metų nuo Lietuvos krikšto, Vilniaus diecezijoje ir apskrityje Lietuvoje dar beveik nebuvo kunigų, mokančių lietuviškąją vietos žmonių kalbą, vieningai liudija ir kiti šaltiniai, ypač Apaštališkojo Sosto siųstų vizitatorių pranešimai. Vienas tokių popiežiaus legatų, nuncijus Kumulėjus, vizituodamas Vilniaus dieceziją, konstatavo visai tokią pat padėtį, kaip ir ką tik atvaizduotoji: „Kai, anksčiau minėto Viešpaties švenčiausiojo popiežiaus Klemenso Aštuntojo ir jo švento Apaštališkojo Sosto pavedami, lankėme Vilniaus dieceziją ir jos kurią dalį arba plotą už Neries upės lankydami apžiūrėjome, kaip daug pastebėjome ten apleistų parapinių bažnyčių, nuo seniai paliktų savo šeiminingų dėl kunigų trūkumo šioje diecezijoje, o jei kuriose bažnyčiose pasitaikydavo rasti kuriuos kunigus, patyrėme, kad jie dėl lietuviškosios žmonių kalbos nemokėjimo to krašto bažnyčioms ir žmonėms visai nenaudingi. Dėl jų stokos ir kalbos nemokėjimo žmonės gyvena ne tik be jokio mokslo, reikalingo išganymui ir sakramentų priėmimui, bet neturi nuovokos net apie tuos pat sakramentus ir kone apie patį Dievą...“ [48].

XVII-me amžiuje padėtis kiek pagerėjo. Plintant protestantizmui Lietuvoje, Romos spaudžiama, mūsų sostinės dvasinė vyresnybė pagaliau buvo priversta rimčiau pažiūrėti į tikiybinių žmonių reikalų rūpinimą ir įsteigtoje Vilniaus seminarijoje turėjo nuolatos mokyti bent 20 lietuvių klierikų, mokančių savo

8 A) Lot. k. – Platonas draugas, bet tiesa – dar didesnė draugė, t. y. tiesa brangesnė už viską.

tėvų kalbą [49]. Užtat XVIII-me amžiuje, kaip patyrėme iš diarijaus, lietuviškai mokančių kunigų Vilniuje būta jau gan daug, tad gimtosios žmonių kalbos „nemokėjimas“ tarp kunigų žymiai sumažėjo, tačiau kita kliūtis lietuvių kalbos vartojimui bažnyčioje, „nenoras“, atrodo, neišnyko ir vėliau. Taip galvoti duoda pagrindo tokie faktai, kaip ano meto Vilniaus vyskupo Bžostovskio įsakymas užsakus skelbti lenkų kalba [50], prieš komuniją priimant žmonėms kalbėti lenkiškai: „Panie, nie jestem godzien...“ [51]⁹.

Tokie vyskupo įsakymai pasirodys mums dar keistesni, jei prisiminsime, jog kalbamuoji metu tiek Vilniaus diecezijoje, tiek apskritai Lietuvoje sulenkėję ir aplenkėję tebuvo tik aukštesnieji visuomenės sluoksniai ir didesni miestai, o kaimas lenkystės dar tebebuvo visai neliestas. Juk ištisi lenkiškai kalbančiųjų plotai Didžiojoje Lietuvos Kunigaikštijoje tepradėjo rasti tik baudžiamą panaikinus, antroje XIX a. pusėje, ypač paskutinėje ketvirtyje [52].

Lietuvių kalbai parodyto „nenoro“ priežasties, be įprasto „pagoniškos prastuolių kalbos“ niekinimo, ar tik nevertėtų paieškoti dar ir tam tikroje, apskritai, polonifiliškoje tų laikų Vilniaus bažnytinės vyresnybės tendencijoje, krintančioje į akis kad ir iš tokio fakto, kad 1717 m., atidarant vyskupijos kunigų sinodą, per procesiją į katedrą Lietuvos sostinėje buvo giedamas lenkų patriotinis himnas *Gaude, Mater Poloniae...* [53]¹⁰.

Ir iš Vilniaus jėzuitų kolegijos dienoraščio prasisksverbia aikštėn tam tikras ano meto Lietuvos vadovujančios visuomenės lietuvių kalbos „nenoras“, jos per menkas gerbimas net jėzuitų šeimininkaujamoje šv. Jurgio bažnyčioje. Juk lietuviškai bažnyčioje tekalbėdavo tik *ad populum*¹¹, o *ad magnates*¹² tik lenkų ar retkarčiais lotynų kalba. Savaiame suprantama, kad toks gimtosios kalbos negerbimas Lietuvoje stebė ir patį jos vartojimą. Žmonės stengėsi išmokti tos kalbos, kuria kalbėjo ponai ir kunigai. Tuo būdu buvo stumiami iš gyvenimo lietuvių kalba, užleisdama vietą svetimoms slavų kalboms.

Vis dėlto, XVIII a. pirmoje ketvirtyje daugeliui, jei ne daugumai vilniečių gimtoji lietuvių kalba dar tebebuvo savesne ir labiau suprantama, negu iš viršaus primesta ir peršama lenkiškoji, jei šv. Jono bažnyčioje visais sekmadieniais ir šventadieniais tebebuvo gyvas reikalas sakyti lietuviškus pamokslus ir jei per didžiąsias šventes, kada suplaukdavo minios klausytojų, lietuviškieji pamokslai net vaidino aiškiai svarbesnį vaidmenį už lenkiškuosius.

9 A) Lenk. k. – Pone, esu nevertas.

10 B) Lot. k. – Džiaukis, motina Lenkija...

11 C) Lot. k. – Žmonėms.

12 D) Lot. k. – didikams.

Tai patvirtina ir sporadiškos mus pasiekusios diarijaus pastabos, kad ir kitose Vniaus bažnyčiose, kaip šv. Jurgio ir T.T. Pranciškonų, kur lietuvių kalbos „nenoras“ turėjo stipriau pasireikšti, negu jėzuitiniame šv. Jone, anuomet taip pat dar negalėta visiškai išsiversti be lietuviškųjų pamokslų. Gali būti, kad lietuviškai tuomet tebesikreipdavo į žmones ir dar kai kuriose kitose Vlniaus bažnyčiose, nes kaip, sakysim, visai atsitiktinai, vos iš vieno paminėjimo tesužinojome apie Pranciškonų bažnyčios lietuviškus pamokslus, taip lygiai pripuolamai bet kurios kitos Vlniaus bažnyčios lietuviški pamokslai galėjo ir nepalikti jokių pėdsakų diarijuje ar šiaip kuriame mums išlikusiame šaltinyje.

Tiek lietuviškieji pamokslai, tiek lietuvių pamokslininkų gausus būrys Vlniuje sakyte sako, kad kalbamuoju metu lietuvių kalba mūsų sostinėje tebebuvo dar gan populiaru.

Turime būti dėkingi jėzuitų kolegijos dienoraščiui, ištikimai išsaugojusiam per du su viršum šimtus metų kad ir nedidelį, bet tikrą mūsų sostinės praeities fragmentą, *sine ira et studio*¹³ liudijantį apie lietuvišką Gedimino miesto senovę.

NUORODOS

- [1] Cnf. J. Basanavičius. „Šv. Jono bažnyčia ir lietuvių kalba Vlniuje“. Parašė Jks. Vlniuje, 1913, p. 5, 7. Jan Jakubowski. „Studja nad stosunkami narodowościowemi na Litwie przed Unią Lubelską“. Varšuva, 1912, p. 3 sqq.
- [2] Plg., J. Jakubowski, op. cit. p. 6 sqq, 85.
- [3] Cnf. Jakubowski, op. cit. p. 10.
- [4] Ypač skaudų nuostolį Lietuvai padarė rusai, išgabendami uždaryto Vlniaus universiteto visą biblioteką į Kijevą, Charkivą¹⁴ ir kitus Rusų imperijos miestus.
- [5] „Wizerunki i roztrząsania naukowe“, Nr. 23, Vlniuje, 1842, p. 214 sq.
- [6] Op. cit. p. 14 sq.
- [7] „Pamokslą sakė rytą T. Naramauskas, vakare T. Bakanauskas. Visų Šventųjų litanija šiomis dienomis kalbama po Mišparų baigus pamokslą prieš Švenčiausiąjį“.
- [8] „Iki čia dienoraštis žiūrėtas“. – Iš Bednarskio veikalų „Upadek i odrodzenie szkół jezuičkih w Polsce“, Krokua, 1933,

13 A) Lot. k. – be pykčio ir šališkumo.

14 B) Charkovą.

p. 428 *in margine*¹⁵ matyt, kad lenkų okupacijos metu diarijų saugojo lenkų „Mokslo bičiulių draugija“ Vilniuje. Anksčiau šis rankraštis turėjo būti kunigaikščių Čartoriskių nuosavybė, kaip rodo viršelio priekinėje pusėje iš vidaus štampos su įrašu: „Depozyt XX Czartoryskich Nr. 4.“ Dabar diarijų saugo Vilniaus *Almae Matris*¹⁶ bibliotekos rūmai¹⁷.

- [9] Diar., p. 9: „Reliquum Septembris, October, November, December notari non poterat Communitate in 7 Loca dispersa, P. Ministro in Professore Physices assumpto, R.P. Rectore ad diversas Nostrorum Stationes et Zodziscos ad R.P. Provinciale tunc ibi subsistentem passim excurrente“ (Likusios dalies rugsėjo, spalio, lapkričio, gruodžio žymėti negalėjo, nes bendruomenė buvo išsklaidyta į 7 vietas, t. ministras paimtas fizikos profesoriumi, rektorius keliaudavo čia šen, čia ten, į tolimas mūsiškių stotis ir į Žodiškius į Gerb. T. Provinciola, ten tuomet apsistojusi).
- [10] Pavyzdžiui, 1719 m. lakr. 1 d.: „Concinati P. Zubrewicz P. Truchanovicz“ (Pamokslus sakė T. Zubrevičius, T. Trukanavičius) . Čia savaime suprantama, kad Zubrevičius, nuolatinis lietuviškas pamokslininkas, tą dieną sakė lietuviškąjį pamokslą, o Trukanavičius lenkiškąjį, nes kaip matyti iš diarijaus, paprastai per Visų Šventę būdavo sakomas lietuviškas ir lenkiškas pamokslas¹⁸.
- [11] Pav., 1712.XII.25: „Concionatus litvanice P. Bieraszkievicz... Post prandium circa 2-dam concionatus litvanice C. Fursewicz“ (Lietuviškai sakė pamokslą T. Beraškevičius... Po pietų apie 2 v. lietuviškai sakė pamokslą C. Fursevičius). 1713. XII.25: „In medio sacri concionatus P. Gizbert, Litanice P. Bieraszkievicz... Concionatus R.P. Ordinarius. Post prandium hora 2. concionatus Litanice M. Wilkinowicz“ (Per mišias pamokslą sakė T. Gizbertas. Lietuviškai T. Beraškevičius... Pamokslą sakė G. T. nuolatinis pamokslininkas). Čia paminėti ir lenkiški du pamokslai, nors, šiaip, kitur Kalėdų

15 A) Lot. k. – paraštėje.

16 B) Lot. k. – motina maitintoja, pagarbus atsiliepinimas apie aukštąją mokyklą.

17 Šis sakinytis parašytas ranka.

18 Šioje išnašoje skliausteliuose esantis tekstas A. Rukšos įterptas ranka.

pirmą dieną paprastai teminimas vienas lenkiškas pamokslas. 1714.XII.26: „Concionatus est Litvanice P. Bieraszkwicz. Idem 2-dam a prandio dixit concionem Litvanicam“ (Lietuviškai pamokslą sakė T. Beraškevičius. Jis taip pat pasakė antrą popietinį lietuvišką pamokslą) ir t. p.

- [12] Pavyzdžiui, 1712.III.27: „Resurrectio D-ni N.Jesu X-ti... Concionatus litvanice P. Bieraszkwicz, polonice P. Masyni. Post prandium litvanice P. Smołok“ (Viešp[aties] Mūsų Jėzaus Kr[istaus] Priskėlimas... Lietuviškai pamokslą sakė T. Beraškevičius, lenkiškai T. Masinis. Po pietų lietuviškai T. Smolokas). 1714.IV.1: „Dom. Resurrectionis... Lituanice concionatus P. Bieraszkwicz, post prandium eadem lingua m. Jurewicz. Polonice P. Masyni“ (Velykų sekmadienis... Lietuviškai pamokslą sakė T. Beraškevičius, po pietų tą patį kalbą M. Jurevičius. Lenkiškai T. Masinis). Čia, kaip ir per kitas Velykas, paprastai minimi du lietuviški, vienas lenkiškas pamokslas.
- [13] Sakysim, 1714.V.20 (*Festum Pentecostes*): „Lituanicam concionem dixit P. Bieraszkwicz. Polonice R.P. Ordinarius... Concionem dixit post prandium Lituanicam hora 2-da M. Fursewicz“ (Sekminių šventė: lietuvišką pamokslą pasakė T. Beraškevičius. Lenkiškai Gerb. T. nuolatinis... Lietuvišką pamokslą po pietų 2 val. pasakė M. Fursevičius). 1715.VI.9: „*Dominica Pentecostes... Lituanice concionatus mane et post prandium Pr. Bieraszkwicz. Polonice Pr. Barszcz*“ (Sekminių sekmadienis... Lietuviškai pamokslą sakė iš ryto ir po pietų T. Beraškevičius. Lenkiškai T. Barštis). Šiuose pavyzdžiuose, kaip ir kitur, per Sekmines du lietuviški ir vienas lenkiškas pamokslas.
- [14] Pav., 1710.IV.13: „Dominica Palmarum... Concionatus Litvanice P. Bieraszkwicz Polonice non fuit“ (Verbų sekmadienis... Lietuviškai sakė pamokslą T. Beraškevičius, lenkiškai nebuvo). 1712.III.20: „*Dominica Palmarum... Concionatus litvanice post sacrum 2-dum P. Bieraszkwicz. Concio polonica non fuit*“ (Verbų sekmadienis. Lietuviškai pamokslą sakė po 2-sios mišios T. Beraškevičius. Lenkiško pamokslo nebuvo). 1714.III.25: „Dominica Palmarum... Concionatus

Lituanice P. Pieraszkwicz. Polonica concio non dicta, quia in Sacro canitur Passio“ (Verbų sekmadienis... Lietuviškai pamokslą sakė T. Beraškevičius. Lenkiškas pamokslas nebuvo sakytas, nes per mišias giedama Kančia). 1715.IV.14: „Dominica Palmarum... concio Litvanica dicta ab ordinario P-re. Bieraszkwicz... Concio Polonica iuxta morem non fuit“ (Verbų sekmadienis... Lietuviškas pamokslas sakytas nuolatinio T. Beraškevičiaus... Lenkiško pamokslo pagal paprotį nebuvo). 1723.III.21: „Dominica Palmarum... Concio fuit sola Litvanica“ (Verbų sekmadienis... Pamokslas tebuvo tik lietuviškas).

- [15] Pav., 1710.VI.19: „Concionatus Litvanice solum P. Bieraszkwicz. Polonica non fuit iuxta morem scilicet propter publicam processionem“ (Pamokslą tesakė tik lietuviškai T. Beraškevičius. Lenkiško nebuvo pagal paprotį, būtent, dėl viešos procesijos). 1713.VI.15: „Festum Corporis X-ti. Concionatus litvanice P. Bieraszkwicz. Polonica mane non est“ (Dievo Kūno šventė. Lietuviškai pamokslą sakė T. Beraškevičius. Lenkiško iš ryto nebūna). 1722.VI.4: „Festum SS. Corporis Christi. Concio Litvanica ab ordinario solita. Concio Polonica mane non solet esse“ (Švenč. Kristaus Kūno šventė. Lietuviškas pamokslas įprastas nuolatinio pamokslininko. Lenkiško pamokslo rytą paprastai nebūna). 1723.V.27: „Festum Corporis X-ti... Concio mane sola Litvanica fuit“ (Dievo Kūno šventė... Rytą tebuvo tik lietuviškas pamokslas). Panašiai ir kitur.
- [16] Kurią dieną kurie pamokslai būdavo sakomi per šv. Kazimiero šventę, aiškiai matome iš 1715 m. Taip, III-3: „Concionatus est mane P. Barszcz Polonice, Litvinice M. Burniewicz“ (Rytą pamokslą sakė T. Barštis lenkiškai, lietuviškai M. Burnevičius) III.4: „Concionatus est Litvanice M. Narwiłowicz... Concionatus est Polonice mane P. Frackiewicz“ (Pamokslą sakė lietuviškai M. Narvilavičius... Iš ryto lenkiškai pamokslą sakė Pranckevičius). III.5: „Concionatus est mane P. Bieraszkwicz Polonice. Litvanica concio iuxta morem non fuit“ (Rytą pamokslą sakė T. Beraškevičius lenkiškai. Lietuviško pamokslo pagal paprotį nebebuvo). O jau ketvirtą dieną ne-

bebūdavo jokio pamokslo. III.6: „neutra concio fuit iuxta morem“ (jokio pamokslo nebebuvo pagal paprotį).

- [17] Diar. p. 58, 1714 Oct. 28: „Litvanicam orationem egit ad populum Pr. Wojciechowicz, Plonice dixit P. Barszcz“ N.B.: čia žodis *orationem* daugiau konjektūros¹⁹, būdu rekonstruotas, negu išskaitytas iš paties teksto, kur beveik visas žodis užlietas tuo pačiu rašalu ir sveikos tėra išlikusios trys raidės: pirmoji ir dvi paskutinės. Priešpaskutinė raidė daugiau panaši į „r“ negu į „n“, tačiau ir kitur „r“ šiek tiek panaši į „n“.
- [18] Kreipimosi į naujai išrinktą miesto magistratą, tribunolą ir šiaip didikus įvairiomis progomis per lenkiškus pamokslus aptinkame gana apščiai pavyzdžių. Čia tenurodau vieną kitą iš jų. 1712.IX.25: „Concionatus litvanice P. Bieraszkiewicz polonice P. Masyni praesente Illustrissimo Mareschalce et Deputatis Tribunalis valenticento et gratias agendo eisdem“ (Lietuviškai pamokslą sakė T. Beraškevičius, lenkiškai T. Masinis, dalyvaujant šviesiausiajam Maršalkai ir Tribunolo atstovams, sveikindamas ir dėkodamas jiems). 1713.XII.17: „Litvanice concionatus M. Beržanski, Polonice R. P. Mazyni, qui in concione Magistratum neo-electum salutavit“ (Lietuviškai sakė pamokslą M. Beržanskis, lenkiškai G. T. Mazinis, kuris per pamokslą sveikino naujai išrinktąjį magistratą). 1717. IV.8: „Concionatus Litvanice ordinarius. Polonicus ordinarius salutavit Tribunal, interfuitque tam Mareschalcus, quam Deputati fere omnes“ (Lietuviškai sakė nuolatinis pamokslininkas. Nuolatinis lenkiškas sveikino Tribunolą. Dalyvavo tiek Maršalka, tiek beveik visi atstovai). 1719.IV.30: „Concionatus Litvanice P. Poszakowski Polonice P. Delamars salutavit Tribunal“ (Lietuviškai pamokslą sakė T. Pošakauskas, lenkiškai T. Delamars sveikino Tribunolą).
- [19] Lotyniškas ir lenkiškas dienoraštyje randame laidotuvių kalbas. 1715.V.31: „Funus Illustris M. D. Vladislai Chominski, sumptu Congregationis Minimae institutum... Orationes funebres Latina et Polonica dictae“ (Šviesaus Gerb. P. Vladislavo Chominskio laidotuvės, suruoštos Mažiausiosios Kongregaci-

19 A) Lot. k. coniectura – spėjiojimas, prielaida, t. y. spėjimais paremtas neišlikusios ar neįskaitomos teksto, dažniausiai rankraščio, dalies atkūrimas.

jos lėšomis... Buvo pasakytos laidotuvių prakalbos lotyniškai ir lenkiškai. 1717. VII. 19: „Interfuerant huic funeri varii Magnates. Post Sacrum erant duae orationes funebres, una Latina, altera polonica dictae a sodalibus mediae congregationis“ (Šiose laidotuvėse dalyvavo įvairūs didikai. Po mišių Vidurinės kongregacijos nariai pasakė dvi laidotuvių prakalbas, vieną lotynišką, kitą lenkišką).

- [20] Diar. p. 21, 1712.I.31: „Concionatus in templo nostro in frequentia magnatum polonice P. Suffczyński, litvanice M. Staniszewski“.
- [21] Cf. „Wizerunki i roztrząsania naukowe“, Nr. 22, 1841 m., p. 45.
- [22] Op. cit. Nr. 23, 1842, p. 215 in margine.
- [23] Op. cit. Nr. 23, 1842, p. 213 sq.
- [24] 1715.VII.17: „P. Paulus Bieraszkievicz abiit Passaviam pro officio V. Rectoratus“ (P. Paulius Beraškevičius išvyko į „Possavią“ [kiek į šiaurės rytus nuo Kražių] G. Rektoriaus pareigų).^{*20}
- [25] 1715.VIII.14: „P. Zubrewicz venit Crosis pro Concionatura Lituania ad Collegium“ (T. Zubrevičius atvyko iš Kražių į kolegiją lietuviško pamokslininko pareigų).
- [26] Pav., 1714.I.23: „...adfuerunt prandio unus Patrum ex quarti anni Theologis, scholastici septem, qui concionatorem lituanicum ordinarium in concionibus supplendo pro illo adiuverunt“ (pusryčiuose dalyvavo vienas Tėvų iš ketvirtųjų metų teologų, septyni scholastikai, kurie padėdavo nuolatiniam lietuviškam pamokslininkui, pavaduodami jį papildomais pamokslais).
- [27] 1714.V.16: „Pro coena venerunt Magistri, qui Lituanicam concionem pro Patre Concionatore Lituano Festis diebus dixerunt M. M. Wojciechowicz, Ostrowski, Fursewicz, Burniewicz²¹, Beržanski et Jurewicz“ (Pietų atėjo mokytojai, kurie švenčių dienomis sakydavo lietuvišką pamokslą už Tėvą, lietuvių pamokslininką ... m. m. Vaiciehavičius ir t. t. ...).
- [28] Pamokslus sakė: Vaiciehavičius: 1713.VI.25, VII.23, VII.25;

20 * *Possavia* – tai Pašiaušė Šiaulių aps[krityje], kur tuo laiku buvo jėzuitų kolegija. V[aclovas] B[iržiška].

21 Pavardė įterpta A. Rukšos ranka.

1714.II.2, IV.23, V.31, VII.25, VIII.12, X.28; 1715.V.7, V.19, V.26, VI.2, VII.28; 1719.VIII.20. Astrauskas: 1713.IX.10, X.1, XII.6; 1714.II.24, V.1, VII.2, IX.8; 1716.IV.26; 1723.II.21. Fursevičius: 1712.VI.29, VII.25, XII.25; 1713.III.12, VII.9, XII.26; 1714.V.20, VI.3, VIII.10; 1718.V.8, VI.26, IV.23 (šv. Jurgio bažnyčioje). 1714.V.11 baigęs Vilniaus akademijoje filosofijos, 1720.V.10 teologijos mokslus, tais pat metais VII.28 išvyko į Kražius filosofijos mokytoju (Diarium, 1714.V.11: „defendit ex universa philosophia“, 1720.V.10: „defendit ex universa theologia P. Fursewicz“, VII.28: „P. Fursewicz expeditus Crosos pro philosophia“). Burnevičius: 1713.IX.2, XII.10, XII.24; 1714.IV.3, V.21, XII.6; 1715.III.3, IV.10, VIII.4; 1716.V.24, V.31; 1718.IX.8, X.28, XII.4, XII.18; 1719.IV.23, V.1, VIII.24; 1720.VI.2; 1721.IV.15. Beržanskis: 1713.IX.17, XI.11, XI.26, XII.3, XII.17; 1714.IV.2, V.22, V.27, VI.17, VIII.15, XI.25; 1715.IV.21, V.15, V.30, VI.30; 1717.III.30, IV.23; 1718.XII.4 (šv. Jurgio bažnyčioje); 1720.VIII.4; 1721.IV.14, XII.4 (šv. Jurgio bažnyčioje); 1722.III.19. Jurevičius: 1712.II.25, V.15, VII.22; 1713.III.5, XII.25; 1714.IV.1, VI.10, VI.29; 1716.XII.25; 1717.V.16; 1718.IV.27, VI.5, VII.2, VIII.10, VIII.15, VIII.21; 1719.IV.9, V.28, VIII.13. Tai paskutinis pamokslas, nes 1720.II.20 išvyko į Mintaujā²² lietuviško pamokslininko pareigų eiti. Tatai žinome iš tos dienos įrašo: „P. Jurewicz pro concionatura Lithvanica Mitaviam abiit equis Mitaviensibus“.

- [29] Kelpšas sakė pamokslus: 1710.IV.20; 1712.I.24, III.19, VII.2, VIII.10, VIII.15. Daugiau apie jo pamokslus negirdime, nes dienyne 1712.IX.16 randame tokį įrašą: „C. Kielpsz Metaphysicus rite dispositus omnibusque sacramentis munitus obiit post prandium hora 5-ta non sine dolore et lachrymis tam P P quam etiam scholasticorum“ (Metafizikas Kelpšas, tinkamai paruoštas ir visais sakramentais aprūpintas, 5 val. po pietų mirė, padarydamas didelį skausmą tiek Tėvams, tiek scholastikams). Smolokas: 1710.IV.27, VI.13 (T.T. Pranciškonų bažnyčioje); 1712.II.14, III.27. Smolokui Vilniuje, ma-

22 A) Dab. Jelgavą.

tyt, daugiau nebeteko sakyti lietuviškų pamokslų dėl to, kad 1712.VIII.4 išvyko į Kražius „su artistais ir kažkokiu muziku“, pagal diarijų: *discessit Crosos, duxit secum Artifices et quendam Musicum*“. Stanišauskis: 1712.I.31; 1713.V.1, V.7. Kšaustauskis (Chrzastowski): 1712.II.2, III.4. Šiam pamokslininkui dėl mirties neteko ilgiau sakyti pamokslų: *Diar.* 1713.VII.3: „sepultura C. Chrzastowski“ (Kšaustausčio laidotuvės). Sviderskas: 1712.III.28, IV.4, IV.23, V.5, XI.13, XI.20; 1713.VI.18, VI.24, VI.29. Vainauskas: 1712.V.16. Vilkinavičius: 1713.VII.12, XII.25. Pušinskas: 1714.I.1. Juozas Horodeckis: 1713.VII.2; 1715.V.1 (Šis pamokslininkas paprastai sakydavo lenkiškus pamokslus). Skladauskas: 1712.VIII.24; 1713.III.26, IV.17, V.8; 1714.XII.26. Be to, 1713.VIII.13 lietuvišką pamokslą sakė kažkoks *scholasticus*²³, kurio pavardė nepažymėta.

[30] *Op. cit.* p. 13 sq.

[31] Poškauskas pamokslai: 1712.III.29, V.3, VI.24, VII.26, XII.18; 1713.II.12, VII.6, XI.12, XII.27; 1714.I.7; 1718.IX.11; 1719.II.19, IV.30; 1721.IV.13, IV.20. 1718.VIII.30 įgijo filosofijos daktaro laipsnį: „*Ibidem absolutus actus, in que P. Sokulski et P. Poszakowski Doctores facti Philosophiae*“ (Ten pat buvo atliktas aktas, kuriame T. Sokulskis ir T. Poškauskas tapo filosofijos daktarais).

[32] Narevičius: 1714.VII.26, IX.2, XII.30; 1715.VI.23, VII.21, VIII.10, XII.25; 1716.VIII.9, VIII.15; 1717.III.28, III.29, IV.23 (šv. Jurgio bažnyčioje); 1719.VIII.17. Narvilavičius: 1714.VII.19; 1715.III.4, VI.11, VII.26, VIII.11; 1716.VIII.16; 1717.XII.25; 1718.IV.14; 1721.XII.14; 1722.III.29, VI.7, VIII.2. Koryzna: 1718.XII.25; 1719.XII.8; 1720.IV.14. Nors Koryzna dienyne minimas ir vėliau (1721.VI.8 primicijos²⁴, 1722.II.21 iš visos teologijos egzamino proga), bet lietuviško pamokslo sakyti jam nebesitaikė. Trusevičius: 1719.XII.6, XII.25; 1720.III.31, IV.23 (šv. Jurgio bažnyčioje), V.19; 1722.V.10. Kunickis: 1720.XII.25. Riškevičius: 1721.IX.7; 1723.V.16. Steponavičius: 1721.IX.8; 1722.XII.25; 1723.II.28.

23 A) Lot. k. – mokinys, studentas.

24 B) Iš lot. k. – naujai išventinto kunigo pirmos iškilmingai laikomos mišios.

Pacevičius: 1721.XII.25; 1723.III.4. Buividas: 1723.II.24, III.7, III.28, V.17.

- [33] Jėzuitų mokslininkas St. Bednarskis aukščiau minėto veikalų gale paduoda Lenkijos ir Lietuvos provincijų jėzuitų kalbų mokėjimo lentelę 1740 ir 1770 metais. Lietuvos provincijoje 1740 m. iš bendro 695 (420 kunigų ir 275 scholastikų) skaičiaus lietuvių kalbą mokėjo 111, žemaičių – 17, vadinasi, kartu turėtume 128. 1770 metais iš bendro 911 (518 kunigų ir 393 scholastikų) skaičiaus lietuviškai temokėjo 118, žemaitiškai – 2, tad iš viso 120. Iš to matome, kad tarp jėzuitų mokančiųjų lietuvių kalbą procentas krito, nors, apskritai, kalbų mokėjimas, ypač prancūzų ir italų, kilo. Taip, vokiškai mokančių skaičius iš 148 pakilo iki 188, prancūziškai – iš 16 pašoko net iki 125, itališkai – iš 7 iki 30, latviškai – iš 36 iki 48. Kai kurias kitas kalbas vienas kitas temokėjo. Čia neimta galvon lotynų ir lenkų kalba. Šias kalbas kiekvienas Lietuvos jėzuitas turėjęs mokėti. Kalbos mokėjimu laikomas čia visiškai mokėjimas: ne tik skaityti, bet ir laisvai kalbėti. Galėjimas skaityti nebuvo imamas dėmesin. Kad lietuvių kalbos mokėjimas tarp jėzuitų turėjo tendencijos kristi, stebėtis netenka vis labiau išsigalint Lietuvoje lenkystei. Diarijaus metu, reikia tikėtis, lietuviškai mokančių jėzuitų procentas turėjo būti maždaug toks kaip 1740 metais, jei ne kiek didesnis. Iš lietuvių kalbą mokančių jėzuitų gan žymi dalis, kaip matėme, turėjo gyventi Vilniuje.
- [34] Taip, Homolickis, op. cit. Nr. 24, 1843 p. 178, surašęs nuolatinis šv. Jono bažnyčios lietuvių pamokslininkus tarp 1723–1737 m., sako: „W latach następujących Kaznodzieja litewski nie jest wymieniony: więc z tego wnosić można, że rok 1737 jest rokiem ostatnim, w którym przy wykładaniu dla mieszkańców Wilna nauki wiary i moralności jeszcze, używano języka ich przodków, i to w jednym tylko już kościele S. Jana“ (Sekančiais metais lietuviškas pamokslininkas nebeišvardintas: tad iš to galima daryti išvadą, jog 1737 metai yra paskutiniai, kuriais Vilniaus miesto gyventojus mokant tikybos ir dorovės

dar tebevartojo jų tėvų kalbą ir *tai jau tik vienoje šv. Jono bažnyčioje*²⁵.

- [35] p. 5., 1710.VI.13: „*Concionatus Litvanice apud P.P. Franciscanos Ch.: Smollok*“.
- [36] 1717.IV.23: „Festum S. Georgii M. Patroni M.D.L-ae... Apud P.P. Carmelitos ad aedes S. Georgii concionati 3 mane Litvanice M. Narewicz...“ (Šv. Jurgio, Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos Didžiojo Patrono šventė... Pas T. Karmelitus šv. Jurgio šventovėje pamokslus sakė 3: iš ryto lietuviškai M. Narevičius...). 1718.IV.27: „Festum S. Georgii... Concionatus Litvanice in templo S. Georgii P. Zubrewicz“ (Šv. Jurgio šventė... Lietuviškai sakė pamokslą šv. Jurgio bažnyčioje T. Zubrewičius). Be to, 1718.XII.4 šv. Jurgio bažnyčioje lietuvišką pamokslą sakė Beržanskis, 1719.IV.23 Fursevičius, 1720.IV.23 Trusevičius, 1721.XI.10 pakviesti į šv. Jurgio bažnyčią pamokslą sakyti lietuvių ir lenkų pamokslininkai: 1721.XII.4 šv. Jurgyje Beržanskis sakė lietuvišką pamokslą.
- [37] 1723.V.17: „Concionem Polonicam dixit P. Sadowski. Litvanicam M. Bujwid et quidem stylo samogitico sublimato“.
- [38] 1721.XII.25: „Post prandium hora I-ma dixit Litvanicam concionem M. Pacewicz, sed vix aliquot habuit auditores, fere poenitendo habere“ (Po pietų pirmą valandą lietuvišką pamokslą pasakė M. Pacevičius, bet vos keletą klausytojų teturėjo, tenka beveik apgailauti).
- [39] 1722.XII.25: „Post horam I-mam a prandiis concionatus Litvanice M. Stefanowicz coram exiquo auditore“ (Po pirmos valandos popiet M. Steponavičius lietuvišką pamokslą sakė negausiems klausytojams).
- [40] Chf. „Wizerunki“ Nr. 24, 1843 p. 178. – Homolickio prileidimas, kad po 1737 m. lietuvių kalba buvo visai pašalinta iš Vilniaus bažnyčių nepasitvirtina. Plg. kad ir minėtą Basanavičiaus veikalėlį.
- [41] Turska, Halina, nebaigtame leisti veikale „O powstaniu polskich obszarów językowych na Wileńszczyźnie“, p. 53 sq. sako: „W parafjach litewskich na pograniczach zwartego obszaru

25 A. Rukšos ranka įrašyta: „mano pabraukta. A.R.“

litewskiego, jak również w parafjach mieszanych litewsko-białoruskich kazania i nabożeństwo dodatkowe odbywały się z reguły w języku polskim“ (Lietuviškose parapijose, esančiose ištiso lietuviško ploto pariby, lygiai kaip ir mišriose lietuvių gudų parapijose pamokslai ir papildomosios pamaldos, pagal taisyklę, būdavo atliekamos lenkų kalba). Šie H. Turskos žodžiai taikomi kaimo parapijoms, tačiau nematau priežasties, dėl ko kitaip turėjo būti mieste, ypač sostinėje, kur lenkystė plito dar spartesniu tempu.

- [42] Turska, op. cit. p. 53 sq. pripažindama, kad iš trijų Lietuvos kaimą lenkinusių šaltinių svarbiausią vaidmenį neginčytinai vaidinusi bažnyčia, toliau apie lietuviškas ir mišrias lietuvių gudų parapijas sako: „Naboženstva były tu jakby lekcjami języka polskiego, które pobierały liczne rzesze włościan“ (Pamaldos čia buvo kaip ir lenkų kalbos pamokos, kurias ėmė gausios kaimiečių minios). Kas čia pasakyta apie daug vėliau (XIX a., ypač antroje pusėje) prasidėjusį Vilniaus krašto kaimų lenkėjimą, daug kas analogiškai galėjo vykti diarijaus metu Vilniaus mieste.
- [43] X. Dr. Jan Fijałek, „Uchrześcianienie Litwy przez Polskę“ iš „Polska i Litwa w dziejowym stosunku“, Varšuva, 1914, p. 258: „Lud litewski znajdował naogół za cały czas państwa polskiego zaspokojenie potrzeb religijnych w swej mowie i duchownych swego języka nie był pozbawiony“.
- [44] Autorius apologetinio, bet rimtai moksliskai parašyto mūsų minėto veikalų „Upadek i odrodzenie szkół jezuickich w Polsce“. Gausią šaltinių medžiagą šiam veikalui surinko ne tik iš visų žymesnių Lenkijos ir Vilniaus bibliotekų ir archyvų, bet ir pasiekė net sunkiai ir ne bet kam prieinamą centrinių jėzuitų archyvą, kuriame turėjo progos rasti įdomios ir dar nepaskelbtos medžiagos ir iš Lietuvos bažnyčios istorijos.
- [45] *Archivum Societatis*, veikalų *Poloniae*, tomas 50, folio 48 (sutrump.: A. S. Pol. 50, f.48) rankr. „Quo anno, qua occasione, quo authore Societas ingressa est in Regnum Poloniae“ (Kuriais metais, kuria proga, kam vykdant ordinas įžengė į Lenkijos Karalystę). Ks., Stanisław Bednarski T. J. „Geneza

akademji Wileńskiej“, „Księga Pamiątkowa Uniwersytetu Wileńskiego“. T. I., Vilnius, 1929.

- [46] Op. cit. p. 3, tekste Bednarskis duoda lenkišką šio rankraščio ištraukos vertimą, o išnašoje lotyniškąjį jos originalą: „...licet enim ante 232 annos Lituania fidem christianam amplexasit, nunquam tamen coloni sufficienter in rudimentis fidei instituti fuerunt, duas potissimum ob causas. Prima est quod nulli erant Pastores vel Ecclesiastici linguae Lituaniae gnari... Parochi, qui constituebantur per villas et oppida, Poloni erant, linguae patriae ignari et ita nec confessiones excipiebantur, nec pabulum Verbi Dei illorum lingua tradebatur. Unde non modo in villis per Parochias nullus linguae peritus inveniebatur, sedne ipsa quidem Metropoli Wilna, quae 18 catholicis Ecclesiis constat et Cathedrali clero refertam habet, atque 4 Religiosorum ordines comlectitur, ullus prorsus ante adventum Societatis inveniebatur, qui concionari hac lingua possit...“
- [47] Op. cit. p. 3.
- [48] „Alexandri Cumulei ad Septemtrionales Principes Nuncij Apostolici et Visitoris sede vacante in Episcopatu Vilnensi provisio Seminarij pro alendis viginti Juvenibus Lituaniis et Bursae Valerianae melioratio. Anno 1595“ (Aleksandro Kumulėjaus šiaurės valdovams apaštališkojo nuncijaus ir vizitatoriaus Vilniaus vyskupijos sostui vakuojant, seminarijos aprūpinimas dvidešimčiai lietuvių jaunuolių išlaikyti ir Valerijono bursos pagerinimas. Metais 1595). Iš Vilniaus kapitulos aktų. Ėmiau iš M. Balinskio „Dawna akademia Wileńska“, Petrapilis, 1862, p. 439 sq: „Cum ex Commissione praelibati S. D. N. Dni Clementis Papae Octavi, eiusque sanctae Sedis Apostolicae, Diaecesim Vilnensem visitaremus, eiusque quandam partem sive tractum, ultra Viliam fluvium visitando perlustraremus, quam plurimas ibi Ecclesias Parochiales desolatas suisque Rectoribus, ob defectum Sacerdotum in illa Diaecesi, a multo tempore destitutas comperimus, quad si aliquos Sacerdotes, in quibusdam Ecclijis invenire contigit, eos ob ignorantiam vulgaris Litvanici sermonis, Ecclijis populoque tractus illius, prorsus inutiles esse consideravimus, ob quorum inopiam, et linguae ignorantiam, populum non modo absque omni doctrina, ad salutem necessaria, sacrorum Sacra-

mentororum perceptione: verum etiam absque eo eundem Sacramentorum, et ipsius fere Dei notitia... vivere...“

- [49] Plg. Kumulėjaus pranešimą, Baliński, op. cit. p. 439 sqq.
- [50] „Constantinus Casimirus Brzostowski cet...“ Iš brošiūros vardu²⁶ „Epistola Pastoralis. Impressa Vilnae, Typis Soc. Jesu Anno Domini (1710)“. Diecezinės Seminarijos biblioteka. Ėmiau iš Kurčevskio veikalo „Biskupstwo Wileńskie“, Vilniuje, 1912, p. 423 sqq.: „Promulgatis bannis addant: Jeżeli kto wie o przeszkodzie do małżeństwa, między osobami wspomnianemi: Jakie są przeszkody pokrewieństwo, kumowstwo ze chrztu, albo bierzmowania y inne, niechay daie znać do Nas“ – p. 452 – (Paskelbę užsakus tepriededa: „Jeigu kas žino minėtų asmenų situoktuvėms kliūtį, kurios kliūtys yra giminytė, krikšto arba birmavonės²⁷ kūmystė ir kitos, tegu praneša mums“). Chf. Basanavičius op. cit. p. 15.
- [51] C.C. Brzostowski..., ibidem, p. 430: „Dum distribuunt communionem, dicant latine: Corpus Domini etc. et non polonice. Ante communicnem vero: Panie, nie jestem godzien, abyś Ty wszedł...“ (Kol dalina komuniją, tesako lotyniškai: Kristaus kūnas ir t. t., ir ne lenkiškai. Tačiau prieš Komuniją: Viešpatie, nesu vertas, kad Tu įeitumei...). Cnf. Basanavičius, op. cit. p. 16 sq.
- [52] Cnf. Jakubowski, op. cit. p. 3 sqq., Turska, op. cit. p. 1, 33, 48 sqq., passim.
- [53] Kurczewski, op. cit. p. 134: „W r. 1717 dn. 4 i 5 lutego z wielką uroczystością odprawiony został synod djecezalny przez biskupa Brzostowskiego. Biskup wraz z całym duchowieństwem, w asystencji plutonów wojsk, przy śpiewie „Benedictus“, a potem „Gaude, Mater Poloniae“ wyszedł procesjonalnie z pałacu do katedry“ (1717 m. vasario 4 ir 5 d. vyskupas Bžostovskis iškilmingai atliko diecezijos²⁸ sinodą. Vyskupas kartu su visa dvasiškijsia, kariuomenės būrių lydimas, giedant

26 A) Pavadinimu.

27 B) „Birmavonė“ arba „dirmavonė“ yra kai kur liaudyje išlikęs darinys iš lenkiško Sutvirtinimo sakramento pavadinimo – „Bierzmowanie“. Bendrinėje lietuvių kalboje šis žodis nevartojamas.

28 C) Iš lot. k., vyskupija – katalikų bažnyčios administruojama sritis.

„Benedictus“, o paskui „Džiaukis, Lenkijos Motina“ [tekste, matyt, korektūros klaida: „Gaude Mater Polonia“ – „Džiaukis Lenkija Motina“], išėjo su procesija iš rūmų į katedrą). Cnf.: Kun. Kan. K. Prapuolenis, „Lenkų apaštalai Lietuvoje“, Kaunas, 1938, p. 125; Dr. J. Basanavičius, op. cit. p. 16. Šiaip ar taip atrodo, kad rimto pagrindo turi šie jau Prapuolenio ir Basanavičiaus daryti priekaištai vysk[upui] Bžostovskiui dėl lenkystės, jei ne Prapuolenio suprasta pastarųjų laikų lenkiško „endekizmo“²⁹ prasme, tai bent perdėtu buvusios Lietuvos Lenkijos „vienybės“ garbinimu, pasireiškusiu šiandien mums sunkiai besuprantama „patriotizmo“ forma, kaip kad Lenkijos garbinimas Lietuvos sostinėje, tos Lietuvos, kuri vis dėlto iki pat padalinimo vis dar tebebuvo atskira valstybė.

Kun. Prapuolenis op. cit. p. 118, be to, dar prikiša vyskupui Bžostovskiui, kad jis 9-me savo postulatų kapitulai punkte įsakęs kad: „į seminariją reikia priimdinėti, pagal fundušą“³⁰, bajorus, lietuvius gi – ribotame skaičiuje“. Čia Prapuolenis klaidingai interpretavo vysk[upo] Bžostovskio žodžius: „Do seminarjum należy stosownie do funduszów schłachtę i Litwinów w liczbie określonej“ (X. Jan Kurczewski, „Kościół Zamkowy czyli Katedra Wileńska“, Vilniuje, 1908, I d., p. 179). Bžostovskio „w liczbie określonej“ yra ne kas kita, kaip Kumulėjaus minėtos reliacijos³¹ „certus numerus Lituorum“, reiškias tam tikrą, nustatytą skaičių, ne mažiau kaip, „ad minus viginti iuvenes Lituani“, „quindecim aut viginti Lituani iuvenes“ (bent 20 jaunuolių lietuvių, 15 ar 20 lietuvių jaunuolių). Tad pastarasis Prapuolenio priekaištas, atrodo, neturi pagrindo.

29 A) Lenkų tautinės demokratų partijos (*Narodowa demokracja*) skleista ideologija. Partijos užuomazga buvo Lenkų sąjunga, įsteigta 1887. Siekė Lenkijos autonomijos arba nepriklausomybės. Siekė asimiliuoti tautines mažumas. Aktyviai veikė Vilniaus krašte.

30 B) Iš lenkų k., fondas, lėšos, kapitalas.

31 C) Iš lenkų k., pranešimo.

DAS *DIARIUM SOCIETATIS JEZU* UND DIE LITAUISCHE *SPRACHE* IN WILNA (1710–1723)

ZUSAMMENFASSUNG

In diesem Artikel habe ich mir die Aufgabe gestellt, eine bisher wissenschaftlich noch nicht erforschte Handschrift vom ersten Viertel des XVIII Jhrh. zu untersuchen und auf Grund der daraus herausgeholtene Gegebenheiten etwas Licht in das Problem des damaligen Gebrauches der litauischen Sprache in der Stadt Wilna zu bringen.

Die Notizen des Diariums geben uns ein Bild des litauischen Sprachgebrauches in den Kirchen Wilnas. Der kirchliche Gebrauch des Litauischen entsprach jedoch nicht dem täglichen Sprachgebrauche.

Die Polen versuchten die Nichtüberreinstimmung des kirchlichen und täglichen Sprachgebrauches einfach zu leugnen, die Sprache der Quellen ist jedoch so überzeugend und eindeutig, dass in der letzten Zeit auch die ernsteren polnischen Forscher es anerkennen mussten, dass der kirchliche Sprachgebrauch des Litauischen bei weitem dem täglichen Sprachgebrauche nachstand.

Besonders klaren Ausdruck gibt der Feststellung dieser Tatsache der polnische Kulturhistoriker der Jesuitenpriester St. Bednarski, den ich als ersten Forscher und tiefdenkenden Wissenschaftler aus dem von ihm verfassten gründlichen Werke „Über den Verfall und die wiedergeburt der Jesuitenschulen in Polen“ kennengelert habe. Diesem Jesuitenpriester war die polonisatorische Tätigkeit der polnischen Kirche in Litauen vermutlich besser als keinem anderen bekannt, weil ihm bei der Sammlung des Materials für sein Werk ausser den leichter für andere Forscher zugänglichen Bibliotheken und Archiven, das Zentralarchiv des Jesuitenordens offen stand.

Über die Lage der katholischen Kirche in Litauen von der Einführung der katholischen Religion (1386) bis in das XVII Jhrh. hat er sich folgendermassen geäussert: „Das litauische Volk verstand nicht polnisch, man hat es aber litauisch oder ruthenisch lehren weder gewollt noch gekonnt“.

Darüber, dass die Katholische Kirche einer der Hauptfaktoren der Polonisation in Litauen auch in der Neuzeit war, berichtet uns die polnische Wissenschaftlerin Halina Turska in ihrem vor diesem Kriege verfassten und bis jetzt noch nicht zu Ende geführten Buche: „Über die Entstehung der polnisch sprechenden Gebiete im Lande Wilna“. „Sowohl in den litauisch sprechenden

Gemeinden“, gibt diese Forscherin zu, „die an der Grenze des geschlossenen litauischen Sprachgebietes lagen, als auch in den Gemeinden der gemischten litauisch-weissruthenischen Sprache wurden die Predigten und der Zusatzgottesdienst regelmässig in polnischer Sprache gehalten... der Gottesdienst spielte hier eine Rolle der Unterrichtsstunden in polnischer Sprache“.

Auch der in Frage kommende Zeitabschnitt macht hinsichtlich des kirchlichen Sprachgebrauches keine Ausnahme. Einerseits hat sich zwar die von Bednarski geschilderte Lage einigermassen verbessert, weil die „Unkenntnis“ der litauischen Sprache durch die Priester sich während des siebenzehnten Jahrhunderts vermindert hatte, jedoch an „gutem Willen“ zum Predigen in litauischer Sprache hat auch damals gefehlt. Dies geht aus manchen Verordnungen des damaligen Bischofs Brzostowski über den obligatorischen Gebrauch der polnischen Sprache in den Kirchen hervor. Diese Tatsache wird abermals durch das Vorsingen der polnischen patriotischen Hymne „Gaude, Mater Poloniae“ in der litauischen Hauptstadt während der festlichen Prozession der kirchlichen Synode 1717 bestätigt.

Obgleich die Litauische Sprache der polonofilisch gesinnten Kirche in Litauen zuwider war, wurde es jedoch, wie aus dem Jesuitendiarium hervorgeht, in dem ersten Viertel des XVIII Jahrhunderts in manchen Kirchen Wilnas noch litauisch gepredigt.

Daraus ist zu ersehen, dass in der St. Johannkirche an Sonntagen und Festtagen in der litauischen und in der polnischen Sprache fast in gleichem Masse gepredigt wurde. An den höchsten Festen, wie Weihnachten, Ostern, Pfingsten fanden am Tage zwei litauische und eine polnische Predigt statt. An anderen zwei Festen, am Palmsonntag und an dem Fronleichnamfest gab es am Tage wegen der spezifischen Art des Gottesdienstes nur eine Predigt, und die musste in litauischer Sprache gehalten werden.

Da begrifflicherweise die Verfasser des Jesuitendiariums nur die Vorgänge interessierte, die in irgendwelcher Beziehung mit dem Jesuitenkollegium standen, erfahren wir über die litauischen Predigten in anderen Kirchen verhältnismässig wenig. Trotzdem wissen wir aus einigen zufälligen Notizen, dass damals auch in der St. Georg- und Franziskanerkirche litauisch gepredigt wurde. Diese Erwähnungen sind um so wertvoller, da diese Tatsache bisher noch nicht bekannt war.

Ausserdem entnehmen wir dem Tagebuche ausser den zwei schon früher bekannten Namen der ständigen litauischen Prediger bei der St. Johannkirche auch die 26 Namen der bisher noch nicht bekannten litauischen Prediger, die

diese, besonders an den Festtagen, zu, ersetzen pflegten. Unter denen fällt besonders der bekannte litauische Kirchenschriftsteller J. Pošakauskas, Professor an Wilnaer Akademie, auf.

Dass die litauischen Predigten aller dieser Predigen für das gemeine Volk bestimmt waren, bestätigt eine Notiz unseres Tagebuches: „Litauische Rede zum Volke („ad populum“) hat Pr. Wojciechowicz gehalten, polnisch sprach P. Barszcz“. Auch das Übergewicht der litauischen Predigten an allen grösseren Festen bekräftigt diese Tatsache, denn an den bezeichneten Festen versammelte sich massenschaft in die Kirchen Wilnas das gemeine Volk, das polnisch noch nicht genug verstand.

Nicht in allen Kirchen Wilnas wurde damals litauisch gepredigt. Jedoch die Abwesenheit der litauischen Predigten in manchen anderen Kirchen Wilnas gibt keinen Grund zur Feststellung, dass die Gläubigen der betreffenden Gemeinden mehr polnisch verstanden als die Gläubigen der Jesuitenkirchengemeinde, für die litauische Predigten gehalten wurden. Denn es ist allgemein bekannt, dass der polonisorische Geist unter den Jesuiten verhältnismässig spät eingezogen ist.

Aus der Tatsache, dass trotzdem das Polnische als offizielle damalige Staats- und Kirchensprache grosse Anziehungskraft in Litauen, besonders in der Hauptstadt Wilna erworben hat, in manchen Kirchen Wilnas noch litauisch gepredigt wurde und in der St. Johannskirche die litauischen Predigten sogar ein gewisses Übergewicht hatten, ergibt sich, dass für einen beträchtlichen Teil der Bevölkerung Wilnas, wenn nicht für die überwiegende Mehrheit, das Litauische mehr vertraut und verständlich war, als die von oben empfohlene und durch den geistigen Zwang eingebürgerte fremde polnische Sprache.